

ATEITIS

Vytautui Endziulaičiui atminti

Kalbos žiūrėjo Dabušio Stasys.

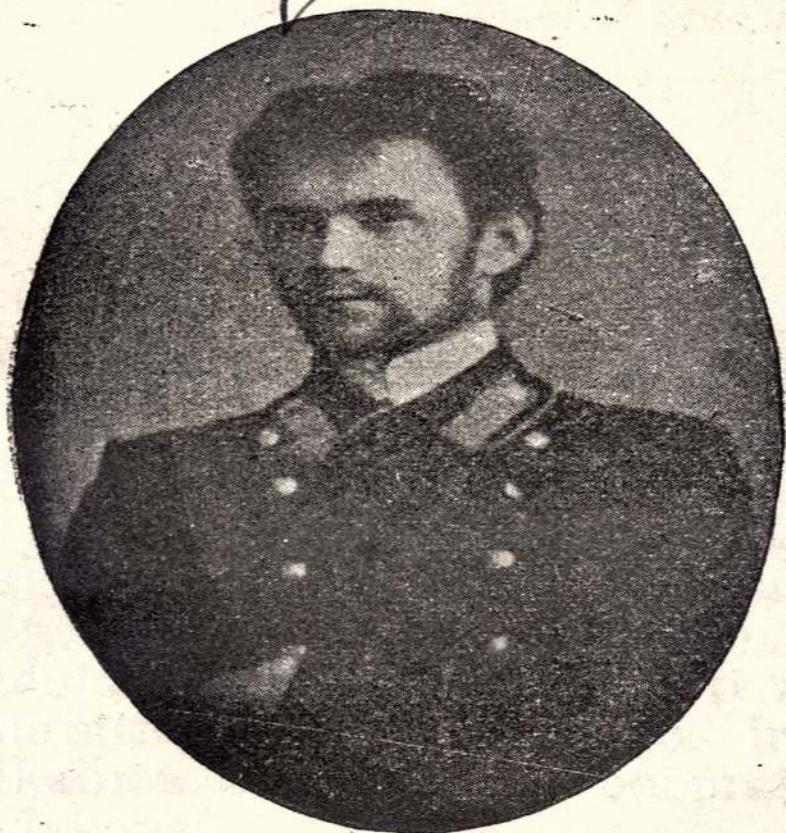
TURINYS.

	Puslap.
<i>Redakcijos žodis</i>	1
<i>L. Giros eilutės</i>	1
<i>Miško Sakalo Varpai gaudžia</i>	2
<i>X. V. Endziulaičio jaunybė ir gimnazijos laikai</i>	5
<i>A. A. A. Vyt. Endziulaitis (gimnazijoje ir universite)</i>	7
<i>M. A. Atsiminimai</i>	11
<i>M. M. V. Endziulaičio darbas Kaune</i>	16
<i>Gabr. Taučiaus V. E-čio reikšmė Katalikiškajai Lietuvai</i>	21
<i>Leono Bistro Paskutiniosios A. A. V. En-čio dienos ir mirtis</i>	29
<i>Keli Redakcijos žodeliai ir raštai</i>	32

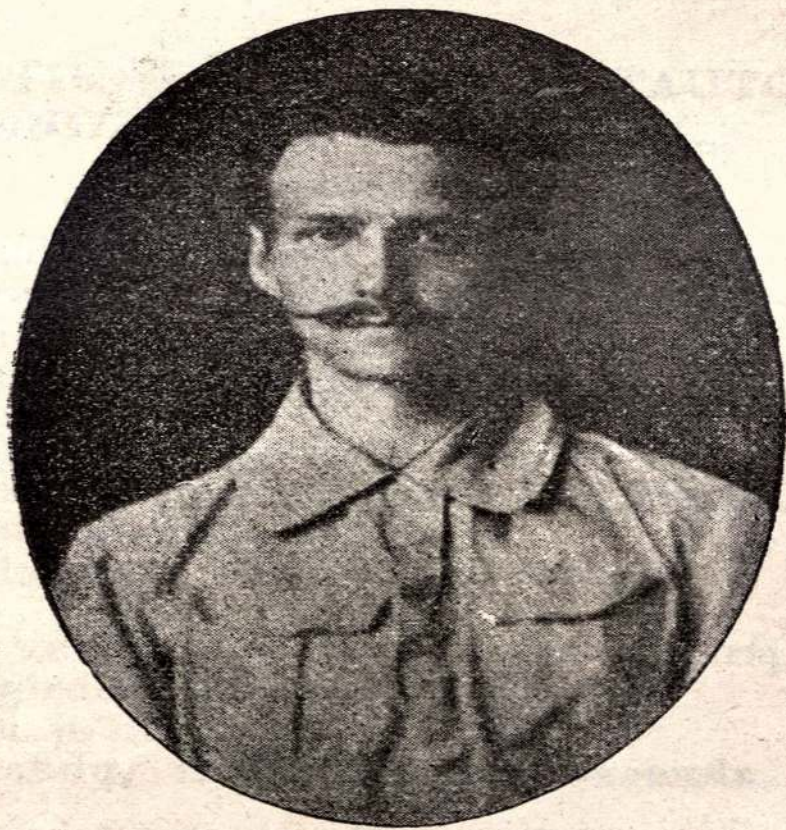
1919 m. birželio 20 d.

K A U N A S,
„Šviesos“ spaustuvė, D. Vilniaus g-vė 34. №

Fr. Jurskatis.

V. Endziulaitis Maskvos studentas.

V. Endz. Voroneže 1917 m. At-kų Konferenciją.

REDAKCIJOS ŽODIS.

Leisdama šį „Ateities“ numerį a. a. Vytautui Endziulaičiui paminėti redakcija tikisi, kad ilgainiui velionies draugai ir katalikiškoji visuomenė nesi-gailės nei triūso nei skatiko tam dideliam katalikui darbininkui. pagerbti—sukurti atatinkamą literatūros paminklą. Raštų medžiagos ir aukų ma-nomajam veikalui a. a. Vytauto garbei prašome siųsti „Ateities“ redakcijai.

Redakcijos komisija.

NETIKĖTAI A. A. VYTAUTO ENDZIULAIČIO MIRČIAI...

Pamilo liūdną mūsų šalį
mirties juodasis angelas, pamilo...
aprūko mūs veidai išbalę
nuo šermenų graudingojo smilkylo...

Mes pro raudas, kur širdį peiliais varsto,
senai, senai nebjaučiam džiaugsmo mielo...
graudingas Libera prie karsto
užmušė linksmas dainas mūs sieloj...

Mes pro varpus, kur skelbia naują mirtį,
kada nebگردim nemarumo gando—
ar gal jau jo nebegalime atskirti
nuo tų raudų, iš kapinių kur skrenda...

Tai ne varpai taip gaudžia gedulingi—
tai raudos tik, kaip ir mūs varpai, gilios,
tai lūkesčiai, bė laiko mumiems dingę,
kūrybos džiaugsmas, tiek kartų mus užvylęs...

Jr mielą rytą ir vakaro metu...
mes girdime tuos gedulo varpus...
šiandieną jis, ryt aš, gal būt, ar tu...
atskris juodasis angelas ir žvakę mūs užpūs...

Užpūs taryk netyčioms tam iš mūsų žvakę,
kuriam kaitriausiai dega šviesia draugų vilčia...
išplėš tą širdį jauną, kuri karščiausiai plakė,
pagrobs, kai nieks nelauks,—ir nusineš slapčia...

Jr klausk tada—kodel? ieškoki priežasties—
ar nusikaltom Dievui, ar tam, kur mus apleido...
Jr laužyki rankas—ir lauk—ties kuo išties,
rytoj juodasis angelas savo sparną nykų—

ir lauk —kapų šešėlį ant kieno mes veido
ir spėk--kiek valandų tau dar beliks...

Liudas Gira.

1918. XII. 19.

Varpai gaudžia.

(A. a. V. Endziulaičio atminči i).

Varpai gaudžia, o nesutaikomas gyvenimas plaukia be-
galo greitai...

Dar vakar tik, rodos, vedėsi tėvas mane mažą į gražią
parapijos bažnyčią, o galingi varpų garsai bangavo nedidelio
miestelio viršum. Lipau aš laiptais į bažnyčią ir prisipykęs
klausiau tėvo: „Tėveli, kas čia taip skamba?“ Negavęs atsa-
kymo, nekantriai laukiau mišių galo. Išėjus iš bažnyčios, pa-
kėlė tėvas mane ant rankų ir, parodęs į aukštą baltą bažny-
čios bokštą, aiškino man: „Žiūrėk, vaikel, ten aukštai, tame
bokšte yra didžiulis varinis varpas; tai jis tai skambėjo, kvies-
damas žmones į bažnyčią. Varpas — tai geriausias žmogaus
draugas: jis pasitinka džiaugsmingai kiekvieną atėjus pirmą
kartą į bažnyčią jieskoti švento krikšto, paskui jis lieka išti-
kimas žmogaus draugas per visą gyvenimą, o jam mirus, liūd-
nas varpų gaudimas lydi šaltą jo kūną į amžiną poilsio vietą—
kapus. Ilgai dar negalėjau pamiršti tavo žodžių, o varpų gau-
desys ilgai skambėjo mano ausyse, o tarytum koks požemio
aidas...

Varpai gaudžia, o gyvenimas užia greitai kai upės vanduo...

Štai ir vėl kaip čia seniai, rodos, vežė mane tėvas į gimnaziją. Buvo puikus gagužės apyvakaris. Prieš mano akis slėny stūksojo miesto namai, kyšojo bažnyčių bokštai, o pirmoj vietoj skendo žydinčių medžių sode gražus gimnazijos rūmai. „Na, vaikel, tik gerai mokykis, netingėk, nedykinėk, o galėsi, kaip koksai ponas, vaikščioti po tą puikų sodą“, kalbejo man tėvas. Kaž kokia nesuprantama naujo nepažįstamo mokinio gyvenimo baimė paėmė mane, glaudžiausi prie tėvo šnibždėdamas: „Tėveli, geriau būtų nevažiavę“. Tuo tarpu sugaudė bažnyčios varpai, ir Širdis smarkiau pradėjo plakti naujo gyvenimo prieangy...

Varpai gaudė, o gyvenimas lėkė bėgo lyg šešėlis išlendant iš po debesio saulutei...

Štai ir vėl praslinko keletas metų. Kaip šiandien matau: grįžau po ilgų vasaros atostogų iš kaimo į miestą pradėti naują mokslo metą. Išbėgom su draugu į lauko gatvę irėjome linksmi šnekučiuodami. Tik štai garsiai sudūzgė varpai ragindami kalbėti „Dievo Angelą“. Draugas kumštelėjo mane į ranką ir liuksmai šypsodamos tarė: „Ar girdi?—tai Kudirkos varpai kviečia mus į visuomenės gyvenimą, išmėginti jėgas. Jie šaukia: kelkis, broli, kol jaunas, sėk pasėlio grūdą“. Draugo žodžiai giliai įsmigo man į sąmonę, ir aš, pasinėriau mintyse. Bandžiau atspėti savo gyvenimo ateitį. Jaučiau savo menkutes jėgas, ir baimingai žvelgiau į savo sunkų gyvenimo uždavinį. Kaž kokia baimė, kaž koks nerimas pagavo mane. Rytiaus dieną gimnazijoje pažinau aš Vytautą. Jis pats, nesididžiuodamas prieš žemesnių klasių draugus, atėjo pas mudu su draugu kalbinti prisirašyti prie ateitininkų kuopos. Atviri jo draugiški žodžiai, kaž koks šiltas draugiškumo jausmas mano sielos gelmes traukė prie jo. Jojo kalboj, jojo asmeny nepastebėjai didybės, tik tikrą draugiškumą. Po pirmo susitikimo tapau aš ateitininku. Vytautui vadaujant, pergyveno mūsų kuopelė ne vieną smagią valandą. Ne viena skaisti ir prakilni ideja mintis artino mus vis labiau, ir mes jautėmės vienos draugės vaikais, broliukai ir sesutės. Mes virtome tikrais ateitininkais: pilni vilties ir prakilnių siekimų linksmi žiurėjome į ateitį ir tikėjome, kad ji bus mūsų.

Bet laikas plaukia, lyg jūros banga, nesustoja nė valandėlei... Ir visai netikėtai sudejavo liudnas varpų gaudesys. Jis skelbė pasauliui baisųjį karą. Jis skyrė jaunus idėjos draugus ir klaistė juos po visą pasauli. Aš, pagautas inirtusioš karo bangos, atsidūriau toli vakaruos nuo tėvynės. Vienu vienas tarp svetimųjų, prislėgtas įvairių karo vargų, nuleidau

rankas, nustojau tikėti šviesesnę ateitį. Laukiau diena dieną, šit jau žysiu karo nasruose, kai daugelis kitų. Mokyklos dienos ateitininkų būry, kai koks puikus sapnas, stodavo kasdien mano atminty. Neapsakomas ilgesys.

Tėvynė nedavė man nė valandėlės ramybės. Godžiai gaudžiau kiekvieną žinią iš Tėvynės vokiečių laikraščiuose, nekantriai laukdavau kiekvieno „Dabarties“ numerio, kurią vieną išsirašyti tegalėjau.

— Kai dabar, rodos, laikau rankose naują „Dabarties“ numerį ir godžiai ryju akimis žinutes iš Lietuvos. „Šiomis dienomis laikys Kaune V. Endziulaitis ir t. t.“ Skaitau gale koks nepaprastas džiaugsmas pagauna širdį. Dar kartą, ir dar kartą skaitau tuos žodžius, laikraštis pradeda drebtį mano rankose. Ir gyvas stoja mano akyse jis, mano jaunų dienų draugas vadas, prakilnių jaunuomenės idėjų kurėjas. Pergyvenęs trukšmingą rusų revoliuciją, gerai pažinęs Rusus. Grižo vienas pirmųjų, ir gyvendina mūsų idėjas, šaukia į krūvą savo brolius tautiečius...

Ilgai dar sėdėjau alėjos suolely, laikydamas drebančioms rankoms laikraštį. Mano akyse, slinko visa vardu atsiminimų virtinė. Tik štai sužžė didėsės Kelno katedros varpas, atsikvošėjau. Pakilęs nuo suolelio, pilna vilties širdimi traukiau skubiais žingsniais namo, o milžinas varpas tebegandė...

Varpas gaudė, o gyvenimas skrido lyg žmogaus mintis...

Štai aš Lietuvoj. Naujas gyvenimas, naujas judėjimas. Draugai, kurie seniau skelbė prakilnias idėjas, jau uoliai jas gyvendina. Sutikau tų jaunų darbininkų vadą, mano jaunybės draugą vadovą. Jis pamiršęs pats save, drąsiai žengia į vargdienių, darbo žmonių minią, spiečią juos, ir moko, kaip iš vergų lygiais žmonėms tapti. Dirba jisai visuomenės labui, poilsio nepažindamas. Teko man dirbti su juo drauge karte, kol parbloškė jį beširdė sunki liga.

Ir vakar skambėjo varpai... Liudna minia vainikais nešina lydėjo jojo baltą namą į amžino poilsio vietą... Ne vienam iš gailėsčio ašaros žibėjo akyse. Varpai liudnai gaudė... Tik keistai nepaprastai... Tai nebuvo pakasynų varpų gaudimas, tai buvo garsesnis už Kudirkos varpų balsą—tai buvo galingas šauksmas toliau varyti pradėtąjį darbą. Jis šaukė nuliūdusią, vadovo netekusią minią į darbą, į darbą, į darbą!...

Varpai gaudžia, o gyvenimas kai audra švilpia naikindamas pakeliui dažnai kas kilnu, kas brangu, užliedamas visa užmiršimo bangoms...

Drauge vadove! Radai tu sau jau amžino poilsio... Teeisie tau lengva tėvučių žemelė! Ilsėkis ramiai! Ir kai išauš gra-

žus laisvės pavasaris, pasipuoš visa gamta puikiausioms gegužės mėnesio gėlėms, ne tik didžiaturčių, bet ir darbo žmonių darželiuose sužys kviepiančios gėlės, būk tikras: švelnios jaunučių mergaičių rankutės stropiai augys gėleles ant tavo kapo... Musų januomonės sielose pakaks dėkingos atminties... Išsėkis drauge vadove! Tavo prakilnios idėjos, kurias įkvėpei man mokykloj esant, rusės mano širdy, it šventos senovės lietuvių amžinosios ugnies kibirkstėlė. Ir virs galinga liepsna. Aš prižadu ant tavo kapo, kaip senovės vaidilytė, sergėti tą šventą tavo idėjų kibirkštį savo širdies žaizdre, kol liūdnas varpų gaudimas paskelbs man paskutinį sudie!.

Miško Sakalas.

Kaunas
1918, XII 14.

Vytauto Endziulaičio jaunybė ir gimnazijos laikai.

Vytautas Endziulaitis gimė 1893-ais m. 5 lapkričio mėn. dieną Mariampolės mieste, šių dienų „Blaivybės“ drangijos namuose. Jojo tėvas Motiejus, motina Gabrielė Filanavičaitė. Pradedamojo mokslo žinių gavo iš savo tėvo mokytojo.

1904-ais m. įstojo į Mariampolės gimnaziją. Iš pradžių mokslas jam nekaip tevyko, tačiau kasmet išeidavo po klasę. Tolyn labiau plėtojosi. 1912-ais m. baigęs gimnaziją atestata turėjo tiktai dvi trejukes (rusų kalbai ir geografijai).

Pažymėtina tai, kad kai Vytautas buvo I kl., matematikos mokytojas R., paklaustas, kaip Vyt. mokosi, atsakė: „Iz vašego sina ničėgo neviidėt“ (iš tamstos su-naus nieko gera nebus). Tuo tarpu Vytautas, tekęs kitam matematikos mokytojui, baigė gimnaziją su „5“ visiems matematikos dalykams. Mat, apsirikta vargšo matematikos mokytojo!... Iš mažumės Vytautas mėgdavo atsidėjęs pasakų klausytis. Labiausiai jam patikdavo gaidelio ir vištelės pasakos, „gaidelio ir katinėlio“ ir „devynių brolių“. Prisispyręs prašydavo tėvą, kad jam tas pasakas kartotų, o jis jų klausydavo tartum niekad negirdėjęs. Taip pat mėgdavo ir šv-sios istorijos pasakojimus apie *Kristaus gyvenimą*, Jojo kančią ir mirtį.

Skaityti labai lengvai ir greitai išmoko, šešerių metų jau lengvo turinio knygas, ypač pasakas, skaitydavo, paskiau mėgdavo skaityti kelionių aprašymų. T. Kuperio, Maino Rido, Julio Verno raštų ir tolygių. Būdamas vidutinėse ir aukštesnėse gimnazijos klasėse labiau skaitė mokslo knygas, negu beletristiką. Prigimties mokslu jis baisiai domėjosi. Esant dar VI-j klasėj motina jo prašoma, nupirko jam gamtos filosofiją „Filozofija przyrody“, ir nors buvo neįpratęs lenkiškai skaityti, bet šias knygas atsidėjęs nagrinėjo. Mažas būdamas mėgdavo paveiksluotąsias knygas ir laikraščius vartyti ir, radęs paveikslėlių, klausinėdavo tėvų, ką jie reiškia. Taip pat labai mėgdavo žaislelius — arkliukus, karvutes avėles, laivelius. Zaisdavo per kiauras dienas, net valgyt pamiršdavo. Nuo III-os kl. pamėgo pirotechniką: Skaitydavo atatinamų knygų, dirbdavo ir parako, parako žvaigždučių, fejerverkų, aitvarų ir vakarais pažiebdavo. Vieną kartą paraku nusisvilino antakius, blakstienus ir nosišutino veidą; nudėgimo ženklas paliko po akimi. — Pirotechniką supažino jį su chemija, kurią V-as labai pamėgo ir ėmė chemijos vadovėlių skaityti, ir bandymų daryti; didžiausio jam džiaugsmo būdavo, kai tėvai nupirkdavo stiklo retortą (vamzdelį) arba kolbą. Kaip tik sugriebdavo iš kur pinigų tuo išleisdavo savo laboratorijos veikalams V-j klasėj būdamas mokėjo išskirti gesuonį, deguonį ir kitus dalykus ir buvo tarp draugų žymus chemikas. Su draugais labai sutikdavo, nes būdo švelnumu ir gailestingumu (ne vien žmonių, bet ir gyvulių gailėjo) pasižymėjo iš mažens. Gyvulius mylėdavo ir glamonėdavo, šunims nešdavo iš namų duonos ir niekad gyvulių neužgaudavo. Tik kartą, sugavęs savo katę nešant paukštį, sudavė jai, bet paskiau, pamastęs, paraudo, pagavo katę ir ėmė bučiuoti.

Dar mažas būdamas, labai mylėjo savo draugus ir nieko jiems nesigailėdavo atiduodavo savo žaislelius, paveikslėlius, savo ir tėvo knygas, kartais ir drabužius. Į gimnaziją įstojęs, naujų draugų suradęs ir čia su jais kuo geriausių santykių buvo — vis tiek, ar jam žydas, ar kas kitas.

Draugai nuolat jį lankydavo, jų gerokai susirinkdavo chemijos tyrimams tirti. Būdavo draugų, be kurių jis nė dienos negalėjo praleisti, ir nuolat jie Vytantą o, V-as juos lankydavo (Zigm. Štarkus, P. Radzevičius, V. Vilkaitis, Bagdonas). Paminėtinas jo, gimnaziją pa-

baigus, pirmas į Maksvą išvažiavimas; kada susirinkus kuopa draugų jo išleisti, stengėsi kas kuo galėdamas jam patarnauti, toli už miesto lydėjo, ir paskui karštai atsisveikinę, ašarodami grįžo į Mariampolę. Mėgdavo paprasčiausių žmonių draugiją, puikuolių lenkėsi. Bet kiekvienam stengėsi patarnauti, kaip kuo galėdavo. Viena vasarą mokslo atostogų metų gyveno Balbierišky; čia per dienų dienas lig pailsdamas keldavo žmones per Nemuną ir daugybė bėgdavo prie jo laivelio, nes jis visus kiško dovanai tuo tarpu tikrajam kėlikui reikė mokėti.

Tikybos jausmas nuo pirmųjų vaiko metų buvo žymus. Prašydavo, kad jį poterių kalbintų ir savo noru juos kalbėdavo, o savo vaiko reikalais vis Dievo šaukdavosi. Kartą tėvas jį, dvejų metų kūdikį, rado pas kryželį klūpantį ir kalbantį: „Dieve, pasakyk kur plaktukas!“ Mat, tėvas nuo jo plaktuką slėpdavo, nes jis mažas liusdamas dažnai plaktuku baldus gadindavo. Tą kartą atsiklaupęs garsiai meldėsi, kad Dievas atsiųstų jam saldumynų. Bet paskiau paaugęs į Bažnyčią nuolat nebėgiodavo ir nuėjęs prie altoriaus nesigrūsdavo ir tik būdamas aukštesnioje klasėje eidavo kunigui mišioms tarnauti.

Vytauto laikais susidarė iš Mariampolės gim. mokinių *Katalikų moksleivių kuopa*. Pirmasis jos tvarkytojas buvo d-ras E. Daugelis. Į tą kuopą vienas pirmutinių įstojo Vytautas. Bet jį vis delto kankino tikybos abejojimai ir jis keleris metus ieškojo tikrojo tikybos kelio. Skaitė, nagrinėjo įvairių teorijų ir jų kritikų, skaitė ir priešingų krikščionybei knygų; kelis metus visa tai svarstė, galvojo ir galų gale priėjo prie išvadų, kad tik katalikybė yra vienas tikras tikybos kelias ir tapo tvirtu josios šulu.

X.

A. A. Vytautas Endziulaitis.

A. A. Vytautui būnant žemesnėse gimnazijos klasėse *gimnazijoje* dėstomieji mokslo dalykai jo nežavėjo: per daug sausi jie jam atrodė ir per daug sausai dėstomi buvo. O jis pats tuomet ieškojo ko kita, kiti dalykai jam rūpėjo. Dieną ir naktį jis svajodavo apie tai, ką išskaitydavo iš knygų. Paprastų pamokų „kalimu“ jisai tenkintis negalėjo, ir kartais net neišmokdavo to, kas mokytojų buvo

duodama ar skiriama išmokti. Bet negalima pasakyti, kad žemesnėse klasėse būdamas a. a. Vytautas būtų maža *dirbęs* ir maža tesilavinęs. Atvirkščiai—išstisęs dienas, vakarus ir net naktis sėdėjo įsiai prie knygos, turinio visai atatinkančios jo jaunutės sielos troškimams ir svajonėms. *Knygos* iš rankų įsiai neišleisdavo. Net per pamokas skaitydavo pašalines knygas, ir ne kartą buvo dėl to mokytojų baramas. Pamokų pertraukomis tas pat: visumet jį su knyga tematysi. Dėl to gana dideliam *gimnazijos knygynė* nebuvo, galima sakyti, tos knygos, kurios jis nebūtų skaitęs. Jo draugai ateidami kartas nuo karto į knygyną knygų imti, visumet rasdavo ten a. a. Vytautą, knygas besirenkantį. Kartu su knygininku—gimnazijos mokytoju—stebėdavosi jie jį tiek *daug skaitant* ir tiek daug knygų rojant perskaityti.

Su pagarba žiūrėdavo į jį jo klasės draugai, kada jis rinkdavosi skaityti knygų jau iš aukštesnių klasių mokiniams skiriamų knygų sąrašo. Jo draugai žinojo, kad jų, taigi ir a. a. Vytauto, klasės mokiniams skaityti skiriamos knygos jo jau seniai išskaitytos. Jis jau ieškojo kitų šaltinių savo žinybai turtinti. Jo mėgiamas skaityti autorius buvo tuomet Valteris Skot'as. Dailiosios literatūros veikalų skaityti jis nemėgdavo kaip gimnazijoje būdamas, taip ir studentaudamas.

Jau tuomet jis buvo pamėgęs gamtos mokslus, o ypačiai chemiją. Patekęs į aukštesniąsias klases ėmėsi rimtai mokytis chemijos. Sunkus ir neaiškiai gimnazijoje dėstamas chemijos mokslas ne visiems a. a. Vytauto draugams būdavo suprantamas. A. A. V-to klasės draugai dažnai kreipdavosi į jį prašydami išaiškinti tuos ar kitus chemijos klausimus, ir jis visumet kiek galėdamas jiems padėdavo.

Aukštesnėse klasėse įprastą knygų skaitymą jis nutraukė pasiryžęs tuo pradėti tą patį darbą, tik kitaip negu pirmiau. Kartu pradėjo jis *daugiau mokytis* gimnazijoje dėstomų mokslo dalykų. Mokėsi daug ir paskutinėse gimnazijos klasėse buvo jau vienas pirmųjų mokinių.

Tuo metu kai a. a. Vytautas buvo 7—8 gimn. kl., prasidėjo vadinamoji "*ateitininkų*" darbuotė. Jis nei kiek nesvyruodamas pirmas įsiplakė į jų eiles ir pradėjo dirbti: kūrė ateitininkų kuopeles, organizavo moksleivius, laikė paskaitas referatus, ir buvo, galiu drąsiai sakyti, siela visam ateitininkų darbui Mariampolėje. Jo triūso dėka M—lės ateitininkų organizacija stėjo tvirtai ir dirbo sėkmingai.

Nežiūrint, kad šis visuomenės darbas atimdavo jam daug laiko, mokytis jis nenustodavo. Bet už tai atliekamos valandėlės neturėdavo. Jei ne susirinkimuos, tai užduotąsias pa-

mokas besimokinant jį užtikdavai,—kitur jo ieškoti nereikdavo.

Dalyvaudamas ateitininkų judėjime ir kovodamas žodžiu ir raštu su krikščioniškosios pasaulėžiūros priešininkais, jis turėjo atkreipt akies į išgyvenusią tuo laiku Lietuvos moksleivių tarpe prietaringą nuomonę, kad gamtos mokslai išaiškina „visa“. Lietuvių moksleivių tarpe buvo išivyravusi priešinga krikščionybei pasaulėžiūra „gamtos mokslais pasirėmusi“. Šios pasaulėžiūros žmonės mėgdavo užpuldinėti krikščioniškosios pasaulėžvalgos šalininkus ateitininkus ir išrodinėti krikščioniškosios pasaulėžvalgos netikrumą iš gamtos mokslų paimtais argumentais. Sėkmingesnei kovai dėl pasaulėžiūros a. a. Vytautas ėmėsi tuomet rimtai *studijuoti* gamtos mokslus, norėdamas išsiaiškinti rūpimuosius klausimus. Skaitė raštus *Darvino*, *Ekelio* ir k., skaitė ir jiems priešingus. Ir dar gimnazijoje būdamas jis buvo tiek susipažinęs su gamtos mokslais, jog atskyręs tikrąjį mokslą nuo atskirų mokslininkų nuomonių ar kaprisų, galėjo tinkamai ir sėkmingai griauti krikščioniškosios pasaulėžiūros priešų gamtos mokslų srity priekaištus.

Dar geriau tiems savo jau iš jaunų dienų mėgiamiems gamtos mokslams studijuoti ir tyrinėti ir tuo būdu savo krikščioniškajai pasaulėžiūrai dar tvirtesniems pagrindams pasigrįsti a. a. Vytautas baigęs 1912-tų m. pavasarį gimnaziją nutarė stoti į Maksvos universito gamtos mokslų fakultatą.

Pastojęs 1912-tais m. rudenį į *Maksvos universitą*, a. a. Vytautas pasiryžo mokytis *chemijos* ir per ištisus 3 metus išbuvo *fizikos chemijos* skyriuj, nenustodamas nei valandėlei studijuoti begalo jam parūpusius ir jį sudominusius gamtos mokslų filosofijos klausimus, ypač ypač *gyvybės atsiradimo* klausimą. Būdamas *fizikas chemikas* a. a. Vytautas tyrinėjo *ultrafioletinių spindulių veikimą į gyvąją plazmą*. Turtingas *universito*, o ypač draugo *Pr. Dovydaičio knygynas*—buvo šaltiniai, iš kurių jis sėmėsi sau žinių. Dar pirmais savo studentavimo metais a. a. Vytautas pramoko *vokiečių kalbos*, ir dėl to savo studijoms galėjo naudotis *pirmaisiais šaltiniais*, bet ne rusų kalba išleistoms vokiečių autorių veikalų kompiliacijoms.

Išsiaiškinęs tuo būdu gamtos mokslų filosofijos klausimus a. a. Vytautas pradėjo svarstyti kitą klausimą, *istorinį*, būtent — *šv. Evangelijų autentiškumą*. Laikydamasis principo „daugiau proto“, a. a. Vytautas negalėjo nurimti šio klausimo neištyręs ir neišsiaiškinęs, dėl ko ne kartą draugams pasiguodavo. Šio klausimo kelerių metų istorinės kritikos metodais daromų torinėjimų vaisiai buvo: a. a. Vytautas įsitikrino *šv. Evangelijų autentiškumu*. Ir šiame klausime, kaip ir kituose

a. a. Vytautas liko ištikimas savo principui—„daugiau proto“. Kadangi jis šį dalyką gerai žinojo, tad buvo kviečiamas dalyvauti *rusų katalikų susirinkimuose* ir turėjo ten didelės įtakos. Būdamas žmogus, kuriam rūpėjo religijos problemos, jis dalyvavo visuose *susirinkimuose*, kuriuose šie klausimai šiuo ar tuo būdu būdavo liečiami ir sprendžiami.

Pradėjęs studijuoti fizikos chemiją po trejų metų darbo, kurs ėjo lygia greta su *pasaulėžiūros* klausimų tyrinėjimo ir sprendimo darbu, a. a. Vytautas dėl savo *silpnos sveikatos* turėjo chemiją *mesti*. Vos vos jis įstengė baigti chemijos analizę. Troškus chemijos laboratorijos oras po vieno metų nuolatinio nuo ryto iki vakaro darbo, taip pakirto jo pajėgas, jog ilgiau chemijos laboratorijos darbo jis dirbti jau nebegalėjo ir *susirgo*.

Pasveikęs, susipažinęs pakankamai teorijos ir praktikos atžvilgiu su chemijos mokslu, ėmė studijuoti kitą gamtos mokslų šaką, būtent—zoologiją. Ši gamtos mokslų sritis buvo jam labai artima ir dėl ankstyvesnių jo paties *gamtos mokslų filosofijos studijų* jam gerai žinoma. Ir a. a. Vytautas, tasai didelis gyvulių mylėtojas, kurs negalėjo praeiti pro skruzdėlę ar kitą vabalėlį, nepasigėrėjęs ir nepasižiūrėjęs jos darbo, 1915 m. rudenį ėmė studijuoti zoologijos mokslą, būtent svarbiausiąją ir sunkiausiąją jojo dalį—*lyginamąją anatomiją*. Dvejus ištikus metus a. a. Vytautas dirbo šioj mokslo srity, ir darbą pabaigė. Liko parašyti mokslo *veikalas*. Profesoriaus buvo jam pasiūlyta imti veikalui tema iš lyginamosios anatomijos srities, ir a. a. Vytautas jau buvo su tuo sutikęs ir darbą pradėjęs, bet netrukus atsisakė, nes atrado tinkamesnį savo darbui dalyką būtent—*Gyvybės atsiradimą*. Šis begalo aktualus, naujas ir idomus klausimas labai tiko spręsti a. a. Vytautui, ištikinusiui *vitalistui*. Tuo klausimu jis buvo surinkęs daug *medžiagos ir daug galvojęs*. Bet gyvybės mylėtojui a. a. Vytautui pačiam neilgai teko tąją gyvybę, apie kurią jis tiek daug *rašė* („Ateity“...), galvojo ir gėrėjosi džiaugėsi, šiam pasauly naudotis. Dievo valia nutrūko jo gyvybės siūlas, pat jaunybė, pat gyvybės žydėjime.

Be mokslo darbo, a. a. Vytautas, būdamas Maksvoj, per ištikus šešeris metus daug darbavosi *visuomenės* dirvoj. Pirmais studentavimo metais *studentų ateitininkų „Rūtos“ draugijoje*, o ypač *L. Katalikų studentų (ateitininkų) Sąjungoj*. Jo darbingumas ir energija gaivino šios draugijos darbą.

Laisvės metui atėjus, a. a. Vytautas, neilgai laukdamas, į antrą ar trečią dieną po revoliucijos stojo į naują darbą. Jo rūpesniu Maksvoje tuo buvo įsteigtas *L. Krikščionių Demokratų*

Partijos skyrius, ir su josios obalsiais a. a. Vytautas nuėjo į tremtinių minias. Metęs visa į šalį, dažnai nevalgęs, naktų neišmiegodamas, pamiršęs ir savo ligą, kuri karts nuo karto jį vargindavo ir kankindavo, *dirbo atsidėjęs*. Kiekvienam lietuvių mitinge, kiekvienam susirinkime, buvo ir a. a. Vytautas aiškindamas darbo žmonėms *Krikščionybės* obalsius ir kviesdamas darbo žmonės stoti po Kristaus vėliava. Graži a. a. Vytauto *kalba*, jo mokėjimas aiškiai ir visiems suprantamai *populiaringai* kalbėti, jo tvirti įsitikinimai, jo *gera širdis*, ir *demokratingumas*, ir pagaliau jojo nenuilstamas darbas padarė tai, kad žymi Lietuvių *tremtinių* dalis Maksvoje nepaklausė įvairių rūšių socialistų viliojimų ir tvirtai stojo po Krikščionybės vėliava. Kas gyvenusių Maksvoje tremtinių nežino a. a. Vytauto, to didelio *vargo žmonių užtarytojo*! Labai gerbdamas Maksvoje gyvenusio ir mirusio žinomo vargo žmonių užtarytojo, šelpėjo ir geradarių *Gaazė's* atmintį, a. a. Vytautas savo gyvenimo principu pasistatė Gaazė's principą „*Skubėk gerai daryti!*“—ir jį šventai per visą savo gyvenimą vykino.

1918-tų m. pavasarį atsidarius keliams į Lietuvą a. a. Vytautas grįžo į tėvynę. Šunku buvo jam išvažiuot ir palikt Maksvoj daugybę tremtinių, su kuriais ir kurių labui jis taip atsidėjęs dirbo, bet draugų įkalbėtas, kad *Lietuvoj jo laukia dar didesnis darbas*, kad jis reikalingesnis yra Lietuvoj, negu Maksvoj, a. a. Vytautas labai nenoroms, bet vis dėlto sutiko tuo grįžt į gimtąjį kraštą.

A.

ATSIMINIMAI.

Diena po dienos gyvenimo našta sunkesnė... Ko toliau, to labiau ji nepakeliama... neparešama... Nuo tos gyvenimo sunkiosios naštos pečiai sulinko, galva nusviro, ir krūtinę vien dejuojant girdi.

Vargsta visi, kenčia visi...

Vargai apsiutė nuo galvos ligi kojų, apipynė, pagavo skurdo verpetas. Pagavo ir neša, supa, žudo...

Vargsta visi, kenčia visi...

O mūsų gyvenimo kelias ko toliau, to erškėčiuotesnis, dygesnis... kruvinesnis. Kiekviena diena ką nors baisėnio neša, kiekviena diena sunkina gyvenimo kryžių...

Eini... klumpi... Kelies ir vėl puoli... Nei minutėlės džiaugsmo, nei minutėlės atsilsio... Nuolatinė kova... kova... kova...

Karo kruvinoji šmėkla mūsų brolių kryželiais iškaišė Rusų laukus, nuklojo Lietuvos kalnelius, pakirto skausmu žmonių širdis. Tarytum pasibaigė karas, tarytum lengviau buvome be atsikvėpią ir... vėl vienas naujas geltonas kapas išdygo Kauno kapuose.

Ašaros srūte pasruvo, širdis krauju patekėjo....

Mirė Vytautas... gaudžia bažnyčios varpai...

Mirė... mirė... kartoja grynos plikos medžių šakelės šlama žalios eglės pušelės...

Mirė... mirė... dejuoja vargšo lušnelėj...

Mirė mūsų apaštalas, mūsų užtarytojas...

Mirė... mirė... lyg aidas atsimuša visuose Lietuvos kampeliuose.

Mirė Lietuvos didvyris, Kristaus Bažnyčios gynėjas.

Gaudžia varpai, srūva ašaros, dejuoja šio pasaulio visų apleistieji...

Dievuli, kodėl mus taip baudi? Už ką tiek lemta kentėti?..

Miestely trošku, tvanku. Nuo saulės net mūsų sienos įkaito, net medžių lapeliai pavyto. Iš kaimo atvažiavus, laukų oru kvėpavus čia alsuoti sunku. Nogis laukų, nogis laisvės... pabėgti iš miesto užesio.

Eina Vytautas nuvargintas vasaros miesto kaitros, eina nuilsęs iš darbininkų susirinkimo, kažko susimąstęs, kažko susirūpinęs.

Išvydo mane... nudžiugo.

Maniau, šandien tavęs nėra. Kur buvai visą dieną? Nors tiesą pasakius, aš kaltas, lėtisą dieną sėdžiu susirinkimuos. Vos mišių suročiau nubėgti ir vėl susirinkimas. Vėl mama bars, kad pietų neparėjau.

Kodėl mamos neklausai? Mušt gausi, juokavau.

— Tai, žinai, ir gaunu aš už tuos pietus. Žinau, kad mamai labai negerai darau, bet kitaip negaliu — nesuroju. Juk susirinkimas labai svarbus dalykas. Del manęs tiek kaimo žmonių nelaikysi. Juk ir jie po visos darbo savaitės turi atsilsėti...

— O mamai nereikia atsilsėti? — bariau.

— Mano mamytė labai gera — atleis. Ranką pabučiuosiu ir nepyks. Tu tuoj važiuoji namo?

— Galiu tuoj, galiu netuoj...

— Zinai, vežk mane už miesto pasivažinėti. Taip noriu tyru oru pakiėpuoti, atsilsėti nuo miesto užesio.

— Gerai, ir man bus linksniau su tavim,—nusi-
džiaugiau.

Greit susitaisėm arklių ir išvažiavom.

Kelias platus, lygus, kaip stalas. Po miesto karščio net lengva pasidarė tarp žaliųjų laukų. Ir saulutė čia, rodos, netaip kepina ir vėjelis retkarčiais pūstelia. Laukuos kaž koks nepaprastas ramumas, koks visumet būna šventadieniais Lietuvos kaime.

Zmonės eina iš bažnyčios linksmi, prisimeldę, su giminėmis, pažįstamais prisikalbėję. Šnekasi sau pamažu, juokauja. Pasakojasi visas darbo savaitės sėkmes, ištiki-
mus. Eina išlėto, nesiskubindami, kiti važiuote važiuoja.

Šiek tiek kelias praretėjo, visi nuėjo namo, tik retkarčiais nubarškia šalimi vienas kitas užsilikęs, ir vėl ty-
lu, ramu.

Važiuojam pamažu, žingine, kad daugiau pabūtum tarp laukų, tarp žaliuojančių, žydinčių pievų.

Kalbamės pasakojamės, kas kuriam atsitiko per šią savaitę, ką veikėm, ką manėm.

—Zinai, vienas dalykas man ramybės neduoda,—ta-
rė Vytautas.

—Kas atsitiko?

—Papasakosiu, gal bus lengviau. Gal tu supras-
—nebarsi manęs.

Belankydamas Mariampolės vargdienius, radau vie-
ną labai neturtingą, nelaimingą šeimyną. Motina mirė
metai atgal šiltine. Paliko penkis vaikučius, seną savo
motiną ir vyrą. Vyras taip pat sirgo ta pačia liga ir pa-
sveikęs paliko lyg proto būtų netekęs. Ramus, sėdi per-
dienes namie; dirbti neina. Turbūt apie tai nenusimano.
Nėra tų penketo vaikų kam maitinti. Senutė elgetauja,
o du vyresnieji piemenauja prie ūkininkų. Minta, šiaip
taip verčiasi: tai senutė elgetaudama šio to gauna, tai
kaimynai atnešę duoda. Bet drabužiai tiesiog krinta krin-
ta nuo kūno. Jau viršutiniai vargas, bet vis netaip. Da-
bar vasara, šilta, marškinių nei pasikeist neturi. Juk pa-
galvok, kaip jie gali švarūs būti. Ypač pats tėvas labai
apskūręs.

Norėjau kuo padėti. Važiuot į Maksią buvau pasis-
kolinę pinigų, bet juos jau išleidau. Kito nieko neturiu.
Zinai, turėjau keleris marškinius; niekam nieko nesakęs.
ėmiau ir atidaviau dvejus tam vargšui. Nesakiau mamai

Negerai padariau. Juk gal ji pati būt davusi. Dabar ke-
tinu pasakyti. Aš žinau, ji vargšus šelpia, myli. Gal ne-
pyks manim...

Grižom atgal.

Jau saulutė leidosi, ore atvėso. Gera, smagu, links-
ma. Visa gamta juokias, džiaugias kiekvieno paukštelio
balsely, kiekvienos gėlelės žiedely, kiekviename vabalėly.
Taip gera, linksma, rodos visas pasaulis tik vieni laimės
rūmai, visas pasaulis džiaugsmo pagimdytas.

Kelias tuščias, nei gyvos dvasios.

Nesinoginei kalbėti, nei mąstyti. Ramu, gera sieloje...

Ziurim, ateina senutė, sulinkusi, paliegusi, sena, kup-
rota. Eina, stena, dejuoja krepšiais apsikabinusi. Sunku
nešti, nors krepšy vos keli duonos gabalėliai.

Pastebėjo Vytautas. Pagailo jam senelės. Pasveiki-
no ją ir klausia, ar toli dar turi eiti. Senelė pasakė kai-
mą į kurį dar trys verstai tebeliko.

Vytautas priėjo, paėmė jos krepšius ir sako padė-
sias jai nešti. Senelė netiki. Žiūri, mano, kad miesto po-
naitis iš jos juokus sau daro. Bet jis įtikino. Paėmė
krepšius ir nuėjo senele vedinas. Eidami kalbėjo.

Ilgai žiūrėjau paskui juodu ir pati sau nenorėjau ti-
kėti, Aš maža būdama tik pasakose skaitydavau, kaip
geros mergaitės vargšus šelpia, peršinėja jiems
žaiždas ar krepšius padeda nešti. Pati kartais ir norė-
davau būti ta gerąja mergaite, bet žmonių gėda. Kaip
aš mokinė, „panaitė“ ir su elgeta kalbėsiu. Sušelpiti ga-
liu, nes turiu kuo, bet kito ko nenumaniau daryti.

Niekaip suprasti negalėjau, kad Vytautas, būdamas
antro kurso universito studentu, galėtų taip vaikiškai elg-
tis. Ir kaip keista. Nejaugi jam ta senė brangesnė už
mane, maniau sau. Paliko vidury laukų ir nuėjo sau.

Ir pykau, ir stebėjau, ir suprasti negalėjau.

Parvažiavus namo pasisakiau dėdei, kaip nemanda-
giai su manim Vytautas pasielgė.

Dėdė su Vytautu gerai gyveno, nors kaip ugnis ir
vanduo buvo priešingi visais gyvenimo klausimais. Dėdė
didžiausis buvo materialistas. Jam gerai — viskas gerai.
Niekad nerūpėjo, kurio būdu ta jo laimė įgyta ir nekarta
po pasikalbėjimų su Vytautu sakydavo, kad tik pačioj
pradžioj Kristaus mokslo galėj būti tokių žmonių. Ir
Vytautas nebus visumet toks, sakydavo jis. Dabar jau-
nas, o jauni žmonės dorai iš mažens auklėjami dažniausiai
būna idealistai, svajotojai.

Jam kelis kart buvo Vytautas panašiai padaręs. Pasakojo, kaip kartą nuėjus pasivaikščiot susitiko moteriškę. Vedėsi du vaikučiu ir ant pečių nesė iš miško malkų našta. Vytautas paliko dėdę ir paėmęs našta iš moteriškės nunešė į jos namus. Dėdė tyčioms sekė. Vytautas parnešęs sukapojo malkas, sunešė į trobą ir ilgai atsisėdęs ant surūkusios trobelės slanksčio kalbėjosi su vargo nukankinta našle moteriške.

Paskui susirgus tos moteriškės vaikams, Vytautas per dienas juos slaugydavo ir paskutinį skatiką atiduodavo.

Dėdė daug pasakojo tą vakarą apie Vytautą. Viena kartą jie važiuodami pamatė einantį seną elgetą. Išlipo Vytautas iš vežimo ir paprašė dėdės vietoj jo tą elgetą pavėžyti. Dėdė labai supyko, mat pirmu kart jam taip atsitiko ir jis manė, kad Vytautas juo pasijuokė.

Bet Vytautas jį įtikino. Dėdė daugiau juo nebe pykdavo, labai mylėjo ir sutikdavo, o tokius pasielgimus vaikiškais vadindavo.

Siaučia vėtros, blaškos vėjai... Verčia iš šaknų jaunus Lietuvos diegelius, skina po vieną kito mūsų jaunus brolius, saseles.

Siaučia vėtros, blaškos vėjai... Skina po vieną kito Lietuvos didvyrius, retina mūsų eiles, skriaudžia visų nuskriaustuosius...

Verkia mūsų broliai vargo spaudžiami, verkia visų skriaudžiami... Nėra kam jų paguosti, nėra kam pagalbos rankų ištiesti...

Mokam kalbėti, bet nemokam padėti.

Tenai... Kauno kapuose guli vargšų užtarytojas, nuskriaustųjų tėvas. Jis mokėjo juos suprasti, mokėjo skausmą atjausti, dejuojančius išgirsti...

Ošia kapų medžiai... Šlama eglės, pušelės, verkia... dejuoja vargo žmonelės... Vytautas nebegirdi... Vytautas nebejaučia...

Vargai visu sūkuriu nustvėrę neša, mėto... blaško...

Vargai spaudžia, vargai žudo...

Jam nebegaila, jis nebegirdi... nebejaučia...

Oi šalta aplinkui, oi baisu... nejauku širdy...

Tik ašaros kiekvienos dienos pietus, tik dejavimai mūsų žingsnius telydi, Oi vargai, vargeliai auga, klesti... skausmą gimdo... gyvenimą ardo...

M. A.

Vytauto Endziulaičio darbas Kaune.

Po ilgų trejų karo ištrėmimo metų lietuvių tremtinių bangos 1918 metais pavasariop pradėjo slinkti iš Rusų žemės Lietuvos link. Kiekvienas skubino, kaip čia greičiau, iš bolševikų verguvės išsivadavus, sugrįžus į gimtinę pastogę. Suprato tai tuomet buvusieji Rusuose mūsų inteligentai, kilo mintis vieniems ilgesnį laiką liktis Rusų žemėj, o kitiems nieko nelaukiant keliauti į Lietuvą grįžtantiems tremtiniam kelio rengti, tolabiau, kad iš Lietuvos kaskart dažniau pasigirsdavo pasiskundimų trūkstant vietoj inteligentų pajėgų. Girdėjo tų balsu Rusų tremtiniai inteligentai ir keletas drąsesniųjų ryžosi pirmieji keliauti iš Maksvos pro Vitebską į Lietuvą. Jų tarpe buvo ir Vytautas Endziulaitis. Nesiliaudami net ir kelionėje raginę savo tautiečius mesti bolševikams tarnavus ir grįžt į tėvynę, kur tik reikia gindami įvairiuose „sovdepuose“ grįžtančių į tėvynę lietuvių reikalus ir nugalėję visus pavojus pagaliau grįžo į Lietuvą ir išsiskirstė po įvairius jos kraštus.

Vytautas Endziulaitis jau gimnazijos laikais buvo pamišęs bevargstantį darbininkų luomą. Bestudentaudamas Maksvoje dar daugiau turėjo progos išžiūrėti to luomo ir dvasios ir kūno skurdą. Visa tai ypač revoliucijos metu iškilo aiškiau. Todel Vytautas ir į Lietuvą grįždamas buvo nusprendęs paskirti visą savo gyvenimą darbininkų skurdui mažinti. Reikė pasirinkti gyventi tokia vieta, kurioj daugiausia susispietusių lietuvių darbininkų. Tokia vieta pasirodė Kaunas beesas. Bet nevien tik darbininkų reikalais gavo Vytautas Kaune rūpintis.

Kaunui karo metu buvo lemta likti vokiečių okupacijos valdžios centru. Čia išaugo ir subrendo vokiečių norai apetitai paglemžti Lietuvą. Gal neapsiriksiu pasakęs, kad Kaune stebėjosi į kiekvieną mūsų visuomenės gyvenimo reiškinį ir, jei kartais tai atrodė vokiečių politikai priešinga, tuo rūpindavosi užgniaužti. Pavojingi buvo vokiečiai, bet dar pavojingesni buvo parsidavę vokiečiams Prūsų lietuviai taip pat parsidavusio d-ro Steputaičio suorganizuoti. Net už šiuos pavojingesni buvo savo sąžinę vokiečiams pardavusieji kai kurie vietos lietuvių. Jie lindo į kiekvieną lietuvių būrelį, gaudė kiekvieną, net kartais visai nekalta, jų žodį ir vokiečių policijai pranešinėjo... Kaip toli vokiečių šnipų akylumas siekė, aišku, kad ir iš ateitininkų gyvenimo. Kaip vėliau paaiškėjo, net vieno Kauniečių ateitininkų valdybos nario vokiečių slaptosios policijos agento būta... To vaisius

žinoma, buvo toks, jog vienam kitam mūsų jaunuolių net šaltąją teko pamatyti.

Atvykus į Kauną Vytautui nors ir buvo jau paskelbtas su paties kaizerio parašu Lietuvos nepriklausomybės aktas, nors ir buvo tos nepriklausomybės reiškėja Lietuvių Tautos Taryba, nors ir Steputaitis jau buvo į Vokią išvažiavęs, tečiau kulvartų dvasia Kaune dar vis tebeviešpatavo. Dabar ją parėmę laikė Naujoks, Liudžiuvaitis, kaikurie kiti „Dabarties“ šulai ir visas jų legijonas.

Kiek sekė ir slopino mūsų visuomenės gyvenimą apskritai, tiek pat slėgė ir vargino darbininkų luomą. Darbininkui mokėjo dienai ne daugiau penkių markių, tuo tarpu prie darbo laikydavo nuo tamsos iki tamsos, apie šventadienio atilsį retai kuomet tepagalvodavo, o apie darbininko dvasios gyvenimą niekumet. Taip skurdo Kauno darbininkas visus trejus metus.

Negausingi vietos inteligentai, būdami apkrauti devynioms galybėms kitų neatidėtinų darbų, neįstengė užtenkamai tas visas mūsų gyvenimo spragas užkamšiot. Reikė vieno kito inteligento, susipratusio kataliko, kurs ypač darbininkų reikais besirūpindamas, ir kitų mūsų gyvenimo sričių nepamirštų. Toks buvo Vytautas Endziulaitis: jam, ateitininkui veteranui, rūpėjo, kad visi mūsų visuomenės sluoksniai, ypač darbininkai, siektų gerovės tiktai prisiėmę Kristaus mokslo dvasios.

Vytautas jau prieš karą buvo žinomas vienai susipratusios mūsų katalikiškosios visuomenės daliai kaip uolus jaunas inteligentas katalikas, žinojo ji taip pat katalikiškųjų laikraščių redakcijos. Užtat nuolatinis jo Kaune gyvenimas vietos inteligentams katalikams atrodė labai geidaujamas. Tuoju jam, gamtininkui, pasiūlė keliose gimnazijose mokytojo vietą, o Vilkaviškio gimnazijoje net direktorio vietą. Bet jis atsisakė, bevilydamas pasilikti bendradarbiu prie šv. Kazimiero draugijos, kad galėtų arčiau susisiekti su platesniąja visuomene.

Bet reikė su ta platesniąja visuomene arčiau susipažinti. Tam tikslui jis, vos atvykęs į Kauną, surengė Rotušės salėje pirmąją Lietuvoje viešąją paskaitą apie rusų bolševizmą. Kauno gyventojus sudomino. Kauno laikraščiai, net ir vokiečių, reklamuoja jį mokslo vyrą. Bet susyk vokiečiai ima jį laikyti sau pavojingu ir duoda įsakymų saviesiems to „pono“ neleisti iš akių. Dar pavyksta surengti tokių paskaitų Aleksote, Šančiuose, Panemunėje. Bet jau platesnioji Kauno visuomenė suskumba jį įvertinti ir nuo šiol jis tampa geidaujamas katalikiškųjų draugijų narys. Jis greitai laiku pradeda, be šv. Kazimiero draugijos, kurios valdybos nariu lieka,

uoliai dalyvauti daugely kitų organizacijų: Ateitininkų, Pavasarininkų, Darbininkų, šv. Juozapo, Krikščionių Demokratų partijoj, net Dainos ir scėnos Draugijoj. Visose draugijose jis dirba uoliai, įnešdamas visur katalikybės dvasios, dirba paskubomis, net kaip kurias technikos smulkmenas ir formalumus pamiršdamas. Atrodė, tarsi jaustų, kad neilgai jam beteksia darbuotis.

Iš organizacijų, kurioms tvirtomis kojomis padėjo atsistoti, tenka daugiau pasakyti Ateitininkus, Darbininkų šv. Juozapo draugiją, Krikščionių Demokratų Partiją ir Katalikų Veikimo (Darbuotės) Centrą.

Katalikų Moksleivių A t e i t i n i n k ū organizacijoje Kaune, ištikus jau minėtajai nelaimei, radosi narių tarpe kažkokio instinktingo kito kitų nepasitikėjimo. Kalinio ir net mirties baimė privertė jaunuolius korečiausiai daryti susirinkimų, ir darant slapstytis, kad kartais vokiečių šnipas nepaimtų. Delto toks ateitininkų organizacijos išsiplėtojimas ir susitvarkymas, koks buvo Rusuose, Kaune nebebuvo galimas. Vienam kitam net energiją apatija palaužė. Reikė žadinti idealizmas, supažindinti su grįžusiais iš Rusų ateitininkais, pratinti prie, nors ir slapto, bet sėkmingo darbo. Tam tikslui Vytautas uoliai lanko moksleivių susirinkimus, rengia jiems p a s k a i t ū, galutinai, kad moksleiviai geriau mūsų laikų visuomenės gyvenimo klausimuose orientuotųsi, pasikvietęs į talką vietos inteligentų, sudaro ateitininkų organizacijoje visuomenės mokslų lavinimosi s e k c i j ą, kurios narių skaičius ilgainiui palieka keleto dešimčių. Vytauto darbas ateitininkų organizacijos istorijoje, viską suėmus, beabejo, turės vieną šviesiausųjų lakštų.

Ir ateitininkuose, ir Darbininkų šv. Juozapo draugijoje, kuri kitados savo narius šimtais skaitė, okupacijos metu, ypač sukonfiskavus didžiąją draugijos turto dalį okupantams, gyvenimo širdies plakimas turėjo susilpnėti. Pamatė tai Vytautas ir stropiai griebėsi darbo Juozapiečių tarpe. Vos atvykus jam į Kauną pradėjo daryti vieną po kito slaptų ir viešų pasitikimųjų žmonių iš darbininkų tarpo pasitarimų, susirinkimų. To vaisius buvo atgijimas ir naujų šv. Juozapo draugijų įsikūrimas Šančiuose, Aleksote, Panemunėj. Ir ateitininkuose, ir čia Vytautas rūpinasi, kad organizacija duotų kodaugiausia dvasiai ir kūnui naudos. Tam tikslui rūpinasi, kad juozapiečių susirinkimai nebūtų b e p a s k a i t ū arba bent be gyviausių mūsų dienų klausimų iškėlimo; jam vadaujant rūpinosi atgauti paimtajį organizacijos turtą ir naujo įsigyti, supirkti organizacijos vardu pigesnėmis kainomis darbininkams maisto. Tie-

sa, ne viskas pavykdavo įgyvendinti, bet vis dėlto darbo gra-
žių vaisių buvo daug ¹⁾).

Endziulaitis buvo subrendęs p a r t i j o s žmogus. Jis
buvo isitikinęs krikščionis demokratas ir tos partijos laimėjime
matė katalikiškosios Lietuvos laimėjimą. Jau anksčiau Kaune
buvo įsteigtas Kr. Demokratų partijos skyrius, bet jam trūko
gyvybės. Vytautas ima spiesti apie jį jaunesniąją inteligentiją,
pats pasiima sutvarkyti agitaciją, nepamiršdamas ir kitų par-
tijos darbo sričių. Galima drąsiai tvirtinti vien jo trūsu esant
įsteigtas Kauno partijos skyriaus kuopas Šančiuose, Aleksote
ir Marvenkoje. Jo suorganizuotos agitacijos padarinys buvo tas,
kad po trijų darbavimosi mėnesių Kauno partijos skyriaus
narių skaičius iš keletos dešimčių pakilo virš 600.

Tečiau visų didžiausis, galima sakyti tiesiog milžiniškas,
Vytauto trumpo Kaune darbavimosi vaisius tai visos Lietuvos
K a t a l i k ų V e i k i m o C e n t r o įkūrimas. Daug pas-
mus yra įvairios rūšies katalikiškųjų draugijų, bet ikišiol
jos nevisos tarp savęs jungėsi ir susižinojo: jų veikimas daž-
niausiai neišeidavo už miesto ar parapijos sienų. Jau anksčiau
mūs inteligentai katalikai buvo galvoję, kaip čia visų kata-
likiškųjų organizacijų pajėgas sujungus. Rusuose įsikūrusioji
L i a u d i e s S a j u n g a savo tvarka tam netiko. Reikė
surasti kitos išeigos. Bet trūko drąsos tokioms sunkioms są-
lygoms tokį sunkų darbą pradėti. Pradėjo daryti savaitinius
Kauno katalikų veikėjų pasikalbėjimus, sumetė šiek tiek kata-
likiškajam darbui pinigų, galutinai pradėjo svarstyti minėtojo
Centro įkūrimo reikalą. Tokiam darbui reikė sušaukti slaptas
(viešo vokiečiai nebūtų leidę) Lietuvos katalikų veikėjų susi-
važiavimas. Darbas sunkus ir pavojingas. Sudaryta tam reika-
lui komisija, kuri po didelių vargų sušaukė Kaune 1918 m.
spalių mėn. pradžioj aniems laikams didelį per 50 asmenų
įvairių Lietuvos vietų „Katalikų veikėjų kongresą“, kurs galų
gale įsteigė katalikų veikimo Centrą, į kurio valdybą pateko
ir pats „Kongreso“ sumanytojas. Dar suskubo sukviesti vieną
visos Lietuvos ir porą Kauno apskrities parapiinių Centro įga-
liotinių susivažiavimų ir sunki liga privertė gult į lovą, kad
daugiau nebesikeltų...

¹⁾ Vytautas Endziulaitis rūpinosi darbininkų reikalais ne vien tik
organizacijose: jis stengėsi kur tik galėjo, ir privatiu keliu darbininkų
būvį gerinti. Pav., Kauno miesto mėslovežiai būdavo verčiami net š v n e-
t a d i e n i a i s darbuotis. Norėdamas išsirūpinti jiems šventadienio poilsį,
Vytautas, susitaręs su įtakingesniais vietos inteligentais, vaikščiojo tuo rei-
kalu į atatinkamas vokiečių valdžios vietas nežiūrėdamas visų ten pasitai-
komų jo asmeniui nemalonumų. Na, ir tikslo pasiekė.

Ne visas būtų Vytauto darbo Kaune paveikslas, jei nepridurčiau jo literatinės darbuotės ir asmens gyvenimo.

Vytautas, nors ir taip darbais apsikrovęs, turėjo tečiau laiko ir katalikiškajai spaudai remti. Būdamas šv. Kazimiero draugijos bendradarbis, jis ypač pereitą vasarą gausiai rašinėjo „Vienybėje“ ir kituose perijodiniuose katalikų leidiniuose, pasirinkdamas sau temų iš visuomenės gyvenimo, o prieš pat mirtį nubaigė agitacinę brošiūrą: „Bolševikų žadamasis rojus. Pasikalbėjimas dviejų darbininkų apie socializmą bei bolševizmą. Parašė Neburžujas. Kaune 1918“. Toks Vytauto sugebėjimas surasti laiko net literatiniam darbui taip esant pasinėjusiam organizacijos darbe, to labiau mus stebina, kai turim galvoj jo asmens gyvenimą.

Būdamas iš prigimties lypšnus ir kiekvienam prieinamas, o įsitikinimo gilus demokratas, jis nieko nuo savęs niekumet nestūmė: jo durys kiekvienam, ypač darbininkui, visumet būdavo atdaros, interesantams priimti paskirtų valandų nebuvo. Užtat lankytojų veik niekumet nestigdavo. Veik visumet pas jį galėjai rasti ką nors besitariančią—ar moksleivių, ar darbininkų, ar dvasininkų. Jo butą, nors ir sunku buvo jis kieme trečiajam gyvenime surasti, kauniečiai gerai žinojo.

Ne vienas stebėsis tokiu Vytauto Kauno visuomenės dirvos darbštumu, bet nesistebės, kas bent kiek arčiau jį Kaune pažino. Trys dalykai daugiausia jį prie to skatino: Kristaus idealų ir tėvynės meilė ir blaivus „einamojo momento“ klausimais nusistatymais. Jo Kristaus idealų meilė matyti buvo jam vien tik grynai katalikiškose organizacijose besidarbuojant, susirinkimuose, atskiruose pasikalbėjimuose arčiausiai tų idealų laikytis raginant ir pačiam jų laikantis: jis Kristaus kryžiaus nesidrovėjo; tėvynės meilę jis rodė besidarbuodamas Lietuvos piliečių tarpe, net jų tautinių skirtumų nežiūrėdamas ¹⁾. Pagaliau, Dievo ir Tėvynės obalsių laikydamasis, nemerkė akių prieš šių laikų dvasią: jis ją sugebėjo atjausti, pažindamas giliai mūsų laikų visuomenės gyvenimą, net kaikurinos ateities dalykus tarsi instinktingai nujautė. Pav., jis, kai ir visi, kurie rimtai stebisi į visuomenės gyvenimą, šventai buvo įsitikinę senąją Vokios tvarką turėsiant netrukus griūt ir vokiškojo ir rusiškojo bolševizmo

¹⁾ Vytautas yra šaukęs net keletą lenkų darbininkų susirinkimų, buvo tuo reikalu susipažinęs su vienu kitu vietos lenkų veikėju, taip pat buvo nuėjęs pas vyskupą prašyti, kad paskirtų jį Kauną kunigą lenką, lietuvių tautos reikalus blaiviai žiūrintį.

bangą turėsią Lietuvą užliet. Užtat ir ragino kauniečius apsižiūrėti, kad kartais pavojus išnetyčių neužkluptų.

Turint galvoj visa, ką pasakėme, nebeatrodys keista, kad tokį jauną žmogų, kaip Vytautas, laidojant rinkosi gausinga minia, o įvairios organizacijos savo skausmą ir supratimą, ko nustojo, gausingais vaininkais ir prakalbomis prie kapo reiškė...

M. M.

Vytauto Endziulaičio reikšmė Katalikiškajai Lietuvai.

Epokoms prirengia kelią laikas, bet pačią epoką sudaro žmogus. Žmogaus talentas iš laiko iškeltų reikalų ir sudarytų sąlygų segreguoja tai, kas reikalinga ir privalinga to laiko visuomenei ar visuomenės daliai, kas labiausiai atitinka gyvenamoms aplinkybėms, kas reikalinga teisingumui ir santykių pusiausvarai, įvelka juos į tam tikras konkretingas lytis (formas), savo dvasios galybe iškelia žmonijos aikštėn, patraukia kilnesnes sielas ir sudaro stiprią visuomenės jėgą, kuri daro įtakos visai visuomenei, tiesia jos gyvenimui kitus naujus kelius, įgyvendina žmonių širdyse naujus ar naujomis pritaikintomis naujų laikų reikalams formomis idealus ir sukuria naują gyvenimą—naują epoką. Ne kiekvienas laikas duoda medžiagos epokai daryti. Bet tokių laikų yra nemaža. Jei epokų nedaug teturim, tai tik delto, kad maža pasauliui skiriama dvasios galiūnų genijų, kurie sugeba epoką pakurti. Tautos, ilgiau gyvenosios kultūros gyvenimu, kultūros atžvilgiu subrendusios, turi daugiau epokinių žmonių. Lietuviai tautai, dėjusiai lig šiol visas savo jėgas savo gyvybei ginti, tokių žmonių sunku buvo turėti, nes tie talentai taip pat buvo sunaudojami kasdieniams tautos reikalams, jų dvasios galybė neturėjo dirvos ir progos dirbti tinkama pakraipa, jie smilko kasdienio purvino gyvenimo rūkuose ir geso nedavę galimų vaisių. Vienas kitas prasimušė savo galybe pro drumstus tamsius sunkaus gyvenimo debesius ir išiebę naujo gyvenimo žibintą,

sudarė epoką. Jie į skurdaus mūsų tautos gyvenimo istoriją įnešė šviesos epokos lakštą. Kiti dvasios galiūnai nelygioj kovoj su sunkioms gyvenimo aplinkybėms norėdami prasimušus įvesti mūsų gyvenimą į naujas vėžes, neištesėjo ir... žuvo. Nelaiku nustoję gyvybės, jie nepadarė to, ką galėjo padaryti. Tokių nelaiku žuvusių mūsų tautos žvaigždžių eilių eilės. Laikraščiai jų vardais nusėti. Neminėsiu jų, nes skaudu, be galo skaudu.

Šie nelemtieji metai išrovė iš mūsų tarpo dar vieną tokių dvasios galiūną, kuriems lėmta epokas kurti.

Tas žmogus yra mūs draugas Vytautas Endziulaitis.

Jis savo neišaikvojama energija, gyva be galo iniciatyva, giliu protu ir aukštu mokslu, objektinga pažiūra į laiko reikalus, aiškiu ir teisingu momento supratimu, karžygio pasišventimu kilnioms idėjoms siekti, aukšta ir kilnia katalikiška dvasia, nuostabiu nenuilstamu darbštumu Apvaizdos buvo skirtas naujai Katalikiškoj Lietuvoj epokai kurti. Į tą kelią jis tvirtai stojo ir nuo jo ligi mirties valandos nesitraukė.

Laiko prietaras tapo sulaužytas pagaliau ir Lietuvoj. Kelių kilnesnių žmonių darbais parodyta, kad ir aukštus mokslus baigęs žmogus gali būti katalikas, kad mokslas, grynasis, objektingasis mokslas, nėra ateizmo šaltinis. Juristas filosofas Pr. Dovydaitis, daktaras Draugelis, Tiška, Bistras ir kiti tuometu studentai pagrindė naujai katalikiškai Lietuvos inteligentijos srovei pagrindus. Jie sukūrė žinomą jau visai Lietuvai ateitininkų judėjimą ir subūrė prie jo žymią lietuvių moksleivijos dalį. To judėjimo pradžia buvo sunki. Reikėjo perlaužti storus metų eilės sukrautus prietaringos pažiūros į tą klausimą ledus. To judėjimo kurėjai turėjo dėti visą energiją kovai su priešingais gaivalais grįsti filosofinius mokslinius judėjimo pagrindus. Tą darbą sėkmingai jie atliko. Sukeltosios audros jų darbo neįstengė sutrukdyti ir išgrianti. Bet, kad ateitininkų srovė turėtų įtakos gyvenimui ir atneštų reikalingų vaisių, turėjo atsirasti žmogus, kuris tuos obalsius mokėtų įgyvendinti, suderinti juos su gyvenimo praktika, juos konkretizuoti ir nutiesti tvirtus pastovius tos pakraipos darbuotės kelius.

Toks žmogus atsirado draugas Vytautas.

Ateitininkų judėjimo pradžia jį užklupo paskutinėse gimnazijos klasėse. Tuo laiku jis visai buvo atsidėjęs mokslui semti, tyrinėjo ir stobavo pasaulėžiūrą, rengėsi prie rimtų aukštesnių studijų, norėjo tapti tikru rimtu mokslininku.

Draugas Vytautas, būdamas rimtas skaistus katalikas jaunikaitis negalėjo neatsiliepti į mestus ateitininkų organizuotojų obalsius. Jis metėsi visa savo siela ir energija į ateitininkų judėjimo sukūrį, nei kiek nepamiršdamas ir mokslo studijų. Mariampolės ateitininkams jis tapo vadu, auklėtoju. Visi rimčiausi Mariampolės mokyklų ateitininkai—jo auklėtiniai—mokiniai, visi išėję jo mokyklą, ir dabar pagerbdami mini jo, savo mokytojo, vardą.

Gimnazija dr. Vytautą rišo prie siauro Mariampolės moksleivių ratelio. Baigus jam gimnaziją, atsipalaidavo rankos. Jo darbuotės dirva tapo visa Lietuva. Su savo prakalbomis jis aplankė ko ne visas žymesnes Lietuvos moksleivių kuopas. Žymi moksleivių ateitininkų dalis su visiems suprantamomis populiaringomis jo paskaitomis yra pasižinę.

Pastojęs į Maksvos universitą, jis mokomaisiais metais ir darbą savo čia koncentravo. Dirbdamas universite ir ateitininkų tarpe, jis nesiskirdavo ir su knygomis. Ypač rūpinosi pažinti krikščionybę. Sunku jam buvo tikėti, ko nesuprato. Mokydamas kitus, pats mokėsi. „Kad būtum katalikas, sakydavo jis, būtinai reikia įsitikinti Dievo buvimu ir Kristaus dievybe“. Šiais dviem dalykais jis daugiausia domėjosi. Visus Dievo buvimo išrodymus dr. Vytautas buvo iš pagrindų išnagrinėjęs, juos pergrunuliavęs, kai kuriuos į naujas prieinamesnes, konkretingesnes formas įvilkęs. Kosmologinio išrodymo labai nevertino. Bet baisiai brangino ontologinį ir matematinį (pats buvo išėjęs aukštosios matematikos kursą).

Studijuodamas Kristaus dievybę, daug padėjo laiko Evangelijų autentingumui tirti. Nei žinomo turtingo Maksvos Rumiancovo knygyno, nei tokių „Dievo ieškotojų“, kaip Bulgakovas, Solovjovas, Sokolovas ir kitų knygų tuo klausimu jam neužteko. Dažnai tekdavo man siųsti mokslo veikalų tuo klausimu iš Petrapilio. Gausingi pro-

fesorių Bučio ir Matulevičiaus knygynai perėjo per jo rankas. Buvo perskaitęs visus naujausius to dalyko veikalus. Toks atkaklus Evangelijų studijavimas davė progos draugams praminti jį „penktuoju evangelininku“.

Tokiu teologiniu prisirengimu, nekalbant apie gilų gamtos mokslų pažinimą ir apskritai išsilavinimą, jis ėjo į ateitininkus, liejo jiems tas žinias, darė juos sąmoningus katalikus, stiprino krikščionišką jų pasaulėžiūrą ir auklėjo galingą katalikiškosios inteligentijos kadrą. Viena kita paskaita nesitenkino. Gausinžesnėse moksleivių susitelkimo vietose, kaip antai karo metu Voroneže, jis prabūdavo vasarą ištisus atostogų mėnesius. Ir darydavo visur tokios įtakos, kurios ir galinga laiko iltis neįstengia išdildyti.

Be to, nei vienos konferencijos, nei vieno didesnio ateitininkų susivaižiavimo draugas Vytautas nelenkė. Jis vykdavo neatsižiūrėdamas į nieką, kad platesniam būrely galėtų savo idėjas skiepioti, nurodyti klaidas, pagirti kas gera, ir nurodyti naujų darbo dirvų. Draugas Vytautas daugiausia akies kreipė, be katalikiškos sąmonės pakėlimo, į praktikos darbą. Padaryti ateitininkų organizaciją galingą visuomenės pajėgą, išmokyti ją tiksliai reaguoti į nevykusius gyvenimo reiškinius, mokėti sėkmingai viešumoje žodžiu ir plunksna kovoti su savo idejiniu priešininku tai Vytauto idealas. Ir jis nenuilsdamas to idealo siekė. Sekcijų sekcijas kūrė, mėginimų mėginimus darė, dirbo triūsė ir savo pasiekė. Šiandien jo išauklėtų jaunų ateitininkų tarpe turim tokių įgudusių visuomenės darbininkų, jog nekartą ir senas darbininkas turi jiems iš kelio pasitraukti.

Ateitininkams jis pagrindė naujos epokos pagrindus.

Laikas bėgo. Karas daug Lietuvos vaikų išgrūdo į plačiąją Rusų žemę, daug vargo pagamino. Jo jautri širdis negalėjo abejodai žiūrėti į savo brolių vargą. Nors dar nebuvo galutinai nubaigęs universito studijų, nors pirmam savo plane buvo pasižymėjęs išėjus gamtos mokslus eiti teologijos, bet šita aplinkybė jo darbą įkreipė į kitas vėžes. Jis stojo į visuomenės darbą. „Laiko aplinkybės, rašo man vienam laiške, verčia mane studijuoti ekonomijos ir politikos mokslus. Atbaigęs garitos skyrių ryžausi eiti teisių skyrių. Atsiųsk man knygų, kurios yra priva-

lingos mano praktikos ir pirmiesiems teorijos žingsniams“. Dabar prasidėjo naujos tokios pat kruopščios atkaklios visuomenės mokslų studijos. Greta studijų tokiu pat pasišventimu jis varė ir visuomenės praktikos darbą. Nei vieno mitingo, nei vieno susirinkimo be jo neįvyko. Į atkakliausios politikos kovos sukurius jis šokdavo, norėdamas gelbėti savo nelaimingus tautiečius nuo socialistų spendžiamų žabangų. Nei sveikatos silpnumas nestengdavo jo nuo to įtempto darbo sulaikyti, nors nekartą draugai turėdavo jį visai nusilpusį iš susirinkimų namo parvežti. Jo kalbų širdingumas, supratingumas, tas karštas įsitikinimas, kuriuo kalbėdavo, žmonių troškimų ir sielos pažinimas duodavo gerų vaisių. Žmonės linko prie jo skelbiamų minčių, vadinasi prie Krikščionių Demokratų, ir tik jo dėka Maksva—lietuvių socialistų lizdas—davė į Petrogrado lietuvių seimą pusę krikščionių demokratų pakraipos atstovų.

Daugiausia tečiau jis traukė žmonių savo darbais. Karo metu dr. Vytautas jau daugiausia rūpinosi darbų darbininkų tarpe. Tam darbui jis visas atsidavė. Lankė ne tik susirinkimų, bet ir pavienių šeimynų. Ko ne visos Maksvos vargingąją lietuvių visuomenės dalį jis pažino, ir visi jį pažino, kaip savo užtarytoją, gelbėtoją ir šelpėją. Suvargusiems tautiečiams jis be savo darbų ir širdies, atiduodavo dar, pats nepavalgydamas, apiplyšęs, nuskuręs, savo paskutinius elgetos skatikus.

Draugas Vytautas gerai numanė, kad valstybės kūrimosi metu galimas ir privalingas darbas tik politikos pagrindu, vadinasi partinis darbas. Delto visur jis stodavo kaip partijos žmogus. Jo partija krikščionių demokratų partija. Jis idealingas krikščionių demokratų narys. Savo darbais Krikščionių Demokratų partijai jis daug padėjo politikos ir visuomenės pagrindams nustatyti, savo pavyzdžiu ir žodžiu jis padėjo nutiesti tuos kelius, kurie patikrino partijai žmonių pasitikėjimo ir padaryti ją gausingiausią ir įtakingiausią Lietuvos darbo žmonių partiją.

Krikščionių Demokratų partija, kaip ir kitos lietuvių partijos, galutinai nustatė savo programą Rusuose. Nustatyti programą Lietuvai svetimam krašte, įsisiautu-

sios revoliucijos ir socializmo metu, kada visuomenė ne tiek vaduojasi realingais šalies reikalais, kiek laiko dvasia, darbas nelengvas. Iš vienos pusės gresia nutolimas nuo šalies reikalų, utopizmas, nepagrįsta naujovė, o iš antros akla reakcija tai naujovei—supelėjęs konservatizmas. Atatikti geriausiai laiko dvasiai reikia mokamai tarp tos Scilos ir Charibdos išplaukti vidurio kelio. Lietuvių Krikščionių Demokratų partijos konferencijoje, kurioje buvo dirbamas partijos programos, tie du elementai ištikrųjų susidūrė: gausingesnis—pirmas, ir, nors be įtakos, ne-gausingas antras. Draugas Vytautas su kitais partijos draugais atsistojęs ant griežtos socialinės reformos kelio, mokėjo rasti tą vidurio tarp tų dviejų srovių kelią ir konferenciją juo pravedė. Ji priėmė kairiojo partijos sparno programą, kuri šiandien Krikščionys Demokratai gyvendina. Savo darbais ir šiame klausime dr. Vytautas katalikiškajai Lietuvai pasirodė epokos žmogus.

Partijos gyvenime jisai daugiausia domėjosi dviem dalykais: žemės ir darbininkų, t. y. tais, kurie reikalingiausi Lietuvos vargo žmonėms būviui pagerinti.

Zemės dalykai kol kas pas mus teorijos klausimas, tad visas jis pasišventė darbininkų reikalams. Pargrįžęs iš Rusų nusilpęs, suvargęs, nei valandos nesilsėjo. Iš sunkaus Rusų apystovose darbo jis stojo į tokį pat sunkų žiauraus vokiečių despotizmo viešpatavimo meto darbą. Tokio mokslo ir prityrimo žmogus, kaip draugas Vytautas, galėjo rasti sau lengvo ir gerai apmokamo darbo. Jį visur gaudyte gaudydavo: buvo siūloma vietos gimnazijos mokytojo, direktorio, Valstybės Taryboje, Ministrų kabinete. Bet nuo viso to jis atsisakė. Jis pasiliko ištikimas savo idealui ir liko dirbti ir toliau darbininkams. Nei vargas, nei badas nuo to darbo jo neatstūmė. Nuskūręs, išbadėjęs, nes gaudamas 150 rub. mėnesinės algos, iš kurios žymią dalį skirdavo vargšams šelpti, galėdavo vos pietų pavalgyt, o pusryčių ir vakarienės vos retkarčiais, jis su nnostabiu atsidėjimu savo šventą ir kilnų darbą dirbo. Įsikūrė Kaune, didžiausiam Lietuvos darbininkų centre; daugiausia čia ir savo triūso padėjo. Vytauto laikai Kauno darbininkams tai nauja švintančios gadynės žvaigždė, skaisči geresnės ateities viltis. Bet,

dirbdamas Kauno darbininkų tarpe, jis nepamiršo ir kitų miestų darbininkų. Šiauliai, Mažeikiai, Radviliškiai, Mariampolė, Garleva, Panemunė ir kiti miestai miesteliai, tai jojo darbuotės dirva. Darbininkų krikščionių centralizacija—jo idealas, nes tik centralizuoti visos Lietuvos darbininkai gali įstengti savo gyvenimo sąlygas pagerinti. Jis grindė tai darbininkų centralizacijai pagrindus, rengė jai dirvos ir jam sekėsi. Daug gero padarė ypač Kauno darbininkams.

Tuo savo darbu darbininkų tarpe jis stiprino Krikščionių ir Demokratų partiją, rengė laimėjimą katalikybei, rodė savo draugams, kaip reikia dirbti ir kaip laimėti. Jo reikšmė ir šiuo atveju epokinė.

Draugas Vytautas dirbdamas kaip ateitininkams, kaip Krikščionis Demokratas, kaip darbininkų vadas, tvarkydamas visa tai krikščionybės pagrindais, jau daug nusipelnė tai krikščionybei šalia tos gerumos, kurios darė Lietuvos darbo žmonėms ir pačiai Lietuvos valstybei. Bet jis tuo dar nesitenkino, tai buvo tik atskiros katalikiško visuomenės darbo šakos. O tų šakų buvo dar daug. Vienos jų buvo jau dirbamos, paliestos, kitos ir visai nepaliestos. Tos, kurios buvo dirbamos, buvo dirbamos ne taip, kaip reikėjo. Jos smilko ir tinkamų vaisių nedavė. Reikėjo apimti visos kultūros visuomenės gyvenimo šakos, o tam kurios jau buvo apimtos reikalingo gyvenimo, įstatyti į tinkamas vėžes, tą darbą sustiprinti. Čia reikėjo suorganizuoti visus katalikų visuomenės darbininkus, visą darbą centralizuoti, vienodinti, vesti jį į vieną pagrindinį tikslą. Ir dr. Vytautas pasitaręs su kitais vienminčiais draugais, nors buvo paskendęs kituose darbuose, ryžosi tai padaryti. Jo dėka ir darbu 1918-tų m. gale slapta nuo vokiečių valdžios buvo sušauktas gausingas visos Lietuvos katalikų kongresas. Kongresą vedė draugas Vytautas. Jis buvo jo dvasia, skiepijo jam savo mintis, nuosekliai siekė tikslo ir jo pasiekė. Pakūrė katalikų darbuotės Tarybą; sukviatė instruktorių būrį; visoj Lietuvoj pradėjo dygti Tarybos skyrių. Pradėjo organizuotis parapijos. Katalikiška kultūrinė visuomenės akcija sparčiu žingsniu žengė į tinkamas vėžes. To viso darbo akstinas, vedėjas buvo dr. Vytautas, katalikiškosios darbuctės centro valdy-

bos pirmininkas. Mirė Vytautas, nustojo toji milžiniškoji organizacija savo vado, nuslūgo ir josios darbas. Šiandien jis smilksta ir laukia tinkamo Vytauto papėdininko pavaduotojo. Bet jis atgis, nes Vytautas pralaužė pirmutinius ledus, jis parodė to darbo reikalą, jis pagrindė organizacijai pagrindus. Toks darbas pražūti negali.

Ir čia Vytautas pasirodė epokos žmogus.

Kas Anglams yra Maningas, kas Vokiečiams Ketteris, kas Austrams Luegeris, kas Šveicarams Decurtins'as tas Lietuvai yra Vytautas Endziulaitis. Paminėtiems vyrams Apvaizda leido savo darbą išvartyti ligi galo, ir jie sudarė epoką ne tik savo krašte, bet ir viso pasaulio katalikų gyvenimui. Draugui Vytautui lemta buvo trumpai tepagyventi. Bet ir savo trumpu gyvenimu jis paliko mums neišdildomų pėdsakų. Jis, kaip tie didvyriai, nurodė mums darbo kelius, įstatė mūsų darbuotę į tas vėžes, kurios epoką gimdo. Mirė tas epokinis katalikiškosios Lietuvos, amžių teduodamas, žmogus, bet jo dvasia gyva. Ji žėri jo auklėtinių draugų širdyse ir suliepsnos ir Vytauto darbus atgaivins ir toliau varys. Katalikiškoji Lietuva neleis jo idealams žlugti, tai bus geriausias atsimokėjimas už jo nemirštamus, be galo sunkius didvyrio darbus ir už tuos nuopelnus, kurių padarė katalikiškai Lietuvai ir jos darbo visuomenei.

Trumpai, vienu kitu bruožu tepaliečiau draugo Vytauto darbus ir jo darbų reikšmę. Visas jojo darbų aprašymas tai ateities istorininko darbas. Ir jis parankesniais laikais atsiras, nes V-s to nusipelnė. Draugo Vytauto gyvenimas ir darbai tai geriausia mūsų jauniems darbininkams mokykla, kelrodis. Iš jos mokysis mūsų jaunosios kartos sėkmingai dirbti Lietuvai ir darbo žmonių gerovei. Jei duodu, tik trumpą, labai paviršutinę jo gyvenimo apžvalgą, tai tik delto. kad mūsų visuomenė suprastų, ko draugo Vytauto asmeniu yra nustojusi ir tinkamai pagerbtų, sekdamą kilnius jo darbo kelius.

Gabr. Taučius.

Paskutiniosios A. A. Vytauto Endziulaičio dienos ir mirtis.

Pradėjus vokiečiams iš Lietuvos kraustyti ir nesant lietuvių savivaldybių vietose, esančios Kaune politinės partijos tarėsi (lapkričio mėn. pradžioj) dėl sudarymo savivaldybės organų bent tam kartui. Iš pradžių tų partijų pasitarimuos Krikščionių Demokratų partijos Kauno skyriaus dalyvavo a. a. Vytautas E. Pasitarimai baigdamiesi pagimdė politinį biurą, kurio rūpesniais tapo išrinktas 70-tų Kauno miesto laikymasis komitetas; šis jau surengė tikros miesto gyventojų atstovybės—šių dienų tarybos—rinkimus. Politikos ir oro žvilgiu aplinkybės buvo biaužiausios. Galima pasakyti, nebijant apsirikti, Kauno lapkričio darganos nužudė mums brangų didelį visuomenės darbininką. Tariantis su partijoms a. a. Vytautas gavo iš pradžių labai daug netikusių—lietingu ir šaltu—čiu vaikščioti. Menkai teapsivilkęs bevaikščiodamas užmiršdavo net ir pavalgyti žmoniškai; nemizint, kad a. a. Vytautas niekeno neprižiūrimas pusryčių ir vakarienės menkai tevalgydavo, dažnai, labai dažnai pasilikdamas visai be vakarienės ar net ir be pietų, susirūpinęs darbais. Jo gyvenamajam kambary šv. Kazimiėro mūro namuose buvo šalta kai leduose, ir tik aš, atvažiuavęs į jį gyventi, priverčiau pasirūpinti kuro iš pats—kai kada jo padedamas—kurstydavau kasdien krosnį. Panašioms aplinkybėms gyvenant, nenuostabu, kad tas didis žmogus, pasialkinęs bolševizmo metų Maksvoj ir palinkęs sirgti ausimi per Kauno darganas persalo ir susirgo ausies uždegimu. Vieną, nebeatmenu, kurį, bet maždaug lapkričio 5—7 dieną a. a. Vytautas, pagrižęs iš derybų pietų, nusiskundžia man esąs nuvargęs ir silpnai jaučiąsis. Kadangi tuo po pietų reikė vėl eit tartis, tad, jo paprašytas, aš nuvykau į partijų pasitarimą, palikdamas jį valgant pietus. Vėlai vakarą pagrižęs radau a. a. Vytautą lovoj legulint. Tą vakarą jis karščiavo ne per stipriai, tik 38° C.; skundėsi ausį sopant. Rytojaus rytą karštis ir diegimas ausy žymiai mažtelėjo, ir a. a. Vytautas manė vakarop keltis. Bet matyt, nebuvo jam lemta bepakilti. Į nuovakarę karštis pašoko lig 40° C. ir skausmas ausy žymiai padidėjo. Tokia sveikata, menkai tepakisdama, truko arti keturių dienų. Tik staiga vieną vakarą, dirbdamas jo kambary (aš visą jo ligos metą išbuvaui prie jo ir slaugiau jį), išgirdau a. a. Vytautą nežmonišku balsu rékiant; priėjęs prie lovos, pamačiau jį be sąmo-

mės lovoj besivartant, lygiai kai epileptikas; vos sulaikiau jį lovoj. Kiek nurimęs jis, matyt, užmigo ir atbudo pusei valandos praėjus. Kada aš jį paklausiau: „Kas tau buvo? ar atsimeni, kaip draskeis lovoj?“ jis labai nustebęs išklause mane pasakojant jam jo atsitikimą. Po to jam nustojo sopėti ausį, temperatūra sumažėjo, bet rytojaus dieną pajuto iš pradžių nesmarkų skausmą pakaušio apačioj prie pat kaklo.

Tas reiškinys man ir draugams padarė nemažo nusiminimo. Buvo aišku, kad iš ausios liga prasiskverbė į smagenis. Pakviestieji gydytojai daug kalbėjosi, daug manė, bet ligos neįspėjo. Skausmui didėjant ir karščiui tebesilaikant, a. a. Vytautas silpnėjo. Bet išgyvenęs tam tikrą, lyg sunkiausią, ligos laikotarpį, pradėjo matomai gerėti. Atsigavęs kiek, rūpestingai rengėsi per kelias dienas išpažinties ir priimti Švenčiausiąjį Dievą, Kurį labai dažnai minėdavo ir Kurį pats meldavo arba liepdavo man maldas balsu skaityti, o jis, būdamas silpnas, tik rankas sudėjęs mintimis mano žodžius sekėdavo ir sunkiai dūšaudavo.

Atlikęs išpažintį ir priėmęs Švenčiausiąjį, a. a. Vytautas pradėjo eiti geryn. Temperatūra kai kada būdavo veik sveika, skausmas pakaušy taip sumažėjo, jog velionis pradėjo miegoti ir gerai valgyti, ir, žinoma, išvaduotas lovoj begulėdamas klausinėjo mane apie visas politikos žinias ir darbus ir reikšdavo savo nuomonių. Turiu pasakyti, kad net ir didžiausieji skausmai—kas yra panašiai sirgęs, žino, kokie jie—nesulaikydavo jo nesikišus į politiką; ir atėjusieji į mane partijos ir kitokiais reikalais dažnai turėdavo ir jam šį tą pasakoti, norint paskui griežtai uždraudžiau, ir jis tiek težinodavo gyvenimo, kiek aš jam pasakydavau; kelius kartus teko dėl to savo mirštantį draugą net gerai subarti.

Tokia pagerėjusia sveikata Vytautas išbuvo bene visą savaitę—manėm, kad velionis iš tikrųjų pagysias. Pats velionis, nesitikėdamas mirsiąs, ypač tuo metu pradėjo jau tvarkyti savo būsimąjį gyvenimą ir darbą, kad nesusirgtų antrą kartą, ir visai pasveikęs žadėjo važiuoti į Berlyną daryti operacijos ausy; tas jam dar Maksvos profesorių buvo patarta daryti, ir jis labai gailėjo to nepadaręs.

Bet Dievas, kurį jis to prašė, kitaip, matyt, skyrė. Lapkričio 28 ir 29 dien. a. a. Vytautas vėl ėmė silpti: karštis pakilo (tiesa, nežymiai), ir skausmas sustiprėjo. Naktimis nemiegojo. 30 dieną rytą rados žymiai nusilpnėjęs. Aš, reikalingas, išėjau čia pat į partijos biurą, palikdamas jį veizdėti tarnaitėi. Man nėsant, atėjo kun. prof. Surgutis ir prof. Morkelis. Prieš pat jų atėjimą a. a. Vytautas pradėjo silpnėti;

tarnaitė, pamačiusi jį mirštantį, išbėgo šauktis kun. Vaitkaus, kurs ties mūs butu gyveno. Besirenkant minėtiems kunigams a. a. Vytautui, spėju, atsitiko antrą kartą tas pats, ką aprašiau ligos pradžioj. Tik antras kartas kunui jau silpnam esant, reiškęsi tos atakos silpnai, ne taip audringai. Sugrižęs radau a. a. Vytautą jau be žado gulint ir visus poterius kalbant. Paklausęs jo širdį ir pačiupinėjęs pulsą pažinau jį dar gyvą tebėsant; bet širdis taip silpnai tvaksėjo, jog netrukus visai jau jos plakimų neskė numanyti.

Taip nustojo dirbusi karšta to didžios dvasios žmogaus širdis. Smarkus darbas, paties velionio neatsargumo padedamas, trumpu laiku išsėmė tą rodos neišsemiamą darbingumo ir gyvybės šaltinį. Mums, savo maldoms tą didžiąją sielą į Dievo prieglobą lydintiems, darėsi nejauku, liūdna, skurdu ir graudu, ir mes visi pravirkom. Taip mes verkėm nustoję didelio darbininko; mes nepagailėjom tūkstančių markių ir sukrovėm visą vainikų kalną, bet kada mūs jauni sveiki ir energingi darbininkai privalo juos užjaučiančios visuomenės prieglaudos, lėšų ir dvasios paramos, tada dažnai matom juos neap rūpintus nesušelptus... Kada toks jaunas smagus darbininkas išdrįsta kuriam darbe dar savo individingumo apreikšti, to individingumo, kurs nesutaria su atsilikusiais nuo gyvenimo senosios kartos šulais, tada jis atstumiamas tų, kurie, deja, šiuo momentu gal būna tokiame darbininkui vienintelis lėšų paramos šaltinis. Be to, žinoma, negalima krauti vienam per daug, bet tik kelia, kad ir nepakels.

Tiesa, iš dalies čia kaltas pats mūsų gyvenimas, kurio reikalai yra platūs ir dideli, kurs maža didelių darbininkų tepagimdė. Bet reikia tikėtis, kad to ateity nebebus: visuomenė supras savo pareigą, o mes jaunieji, sekdami a. a. Vytautu, negailėsim nei sveikatos nei gyvatos didžiajam Dievo darbui dirbti, Kristaus viešpatybei žemėje kurti. O Tu, mielas mano drauge, ilsėdamas danguj, nepamirši rūpintis mumis čia likusiais—tavo juk Dievo duota prigimtis, nuolat linkusi geriems darbams, nenurims ir amžinos Šviesos Tiesos priegloboj, kurią, pažinus, pasiekti, juk, ir mūs yra tikslas!

Leonas Bistras.

Ateitininkų Organizacijos Skyriams.

Ateitininkų Centro Taryba prašo Skyrius kuo veikliausiai:

- 1) įsiregistruoti;
- 2) atsiųsti žinių apie savo darbuotę;
- 3) ten, kur nėra Skyrių, bet galima įsteigt, prašom skyrius ar šiaip Draugus ateitininkus pranešti.

Ateitininkų Centro Taryba.

P. S. Adresas: **Kaunas, Kurovskaja 3 №.**

Šiuo pat adresu prašom draugus drauges ir užjaučiančiuosius siųst „Ateičiai“ raštų ir lėšų.

Kitam „Ateities“ sąsiuvinį, kurį netrukus išleisim, manom patiekti skaitytojams šių dalykų: visuomenės mokslų (Istorinis materializmas, koperacija ir k.), Fersterio tikybos filozofijos raštų, pr. Dovydaičio V. Endziulaičiui at., Italų atgimimo..., korespondencijų ir bibliografijos (naujesnių mūsų veikalų).

R a š t ū tuo tarpu teikiame šių: 1. *Jablonskio* (Rygiškių Jono) Lietuvių kalbos gramatika (etimologija) (mūsų tautos atgimimui ji labai didelės reikšmės turės), 2. kun. Tumo Vaižganto „Pragiedruliai“ (dvi pirmųjų knygų dalys; gražiausia mūsų apysaka, tautinė prozos poema...), 3. *Krupavičiaus* „Žemės Klausimas Lietuvoje“, 4. Alb. Rimkos „Lietuvos Ūkis“, 5. „Draugija“ žurnalas, Kaune), 6. „Lietuvos Mokykla“ (žurn. Kaun.), 7. *Nepriklausimoji Lietuva* (dienraštis, Vilniuj; red. kun. Tumas), 7. *Głos Litvy* (laikrašt., Viln.; leidžia M. Biržiška).

Ateities Redakcija.

Atsakom. red. Redakcijos Komisija.
